

กายนคร: นิเวศวัฒนธรรมเมืองโบราณสุโขทัยพุทธศตวรรษที่ 19-20
KAYA NAGARA: CULTURAL ECOLOGY OF SUKHOTHAI ANCIENT CITY
DURING 13-14th CENTURY

ทศพร โสตาบรรลุ¹ และวันดี พินิจวรสิน²

Thosaporn Sodabunlu¹ and Wandee Pinitvarasin²

¹นักศึกษาระดับปริญญาโท ภาควิชาศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

t.sodabunlu@gmail.com and archwdp@ku.ac.th

บทคัดย่อ

เมืองโบราณสุโขทัยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-21 มีพัฒนาการทางวัฒนธรรมภายใต้อิทธิพลพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งให้ความสำคัญกับแนวคำสอนตามพระไตรปิฎกและเป็นปัจจัยส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบระบบนิเวศวัฒนธรรมเมืองสุโขทัยอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การประดิษฐานพระธาตุ ปลูกพระศรีมหาโพธิ์ การประดิษฐานรอยพระพุทธรูป ตลอดจนการเรียกชื่อองค์ประกอบเมือง

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดเชิงคติความเชื่อที่ส่งอิทธิพลดังกล่าวโดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชั้นต้น ได้แก่ศิลาจารึกวัฒนธรรมสุโขทัยจำนวน 4 หลักประกอบด้วย ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ศิลาจารึกวัดศรีชุม ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ศิลาจารึกนครชุม นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ร่วมกับพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค และ อรรถกถา ผลการศึกษาพบว่าศิลาจารึกสุโขทัยมีการเรียกทิศและพื้นที่ใช้สอยของเมืองสุโขทัยด้วยร่างกายมนุษย์คือ หัว ปาก และเท้า ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระสุตตันตปิฎกเกี่ยวกับการอุปมาพระบรมหารัชมงคลมนุษย์เปรียบดั่งเมืองหรือ นคร และในคัมภีร์อรรถกถาอธิบายขยายเพิ่มเติมว่านครนั้นคือนิพพานหรือการหลุดพ้นจากสังสารวัฏอันเป็นเป้าหมายสูงสุดทางพุทธศาสนาโดยมีพระบรมสารีริกธาตุเป็นวัตถุสัญลักษณ์สำคัญสูงสุด ความปรารถนาให้ถึงซึ่งการหลุดพ้นได้ปรากฏเป็นนัยสำคัญในศิลาจารึกวัฒนธรรมสุโขทัยด้วย

คำสำคัญ: เมืองโบราณสุโขทัย ศิลาจารึก นิเวศวัฒนธรรม สุตตันตปิฎก

Abstract

During 13th-15th Century, Theravada Buddhism, which has its focus and emphasis on the Teachings of Buddhist Scriptures (Tripitaka), had influenced Sukhothai ancient city's cultural development and continuously acted as a critical contributing factor to the ecological cultural elements in the city of Sukhothai such as Buddha Relics Enshrining, The Bodhi tree Planting, Buddha Footprint Enshrining including the naming of city elements as well.

Objective of this research is analysis and synthesis of the Ideological concepts on Sukhothai ancient city through the study of the four Inscriptions of Sukhothai culture that are primary historical evidence, namely The King Ram Khamhaeng Inscription, Wat Sri Chum Inscription, Wat Pamamuang Inscription and Nakhon Chum Inscription together with Sutta Pitaka, Samyutta-nikaya, Salayatana vaggā, and Atthakatha. The study of the Sukhothai Inscriptions found that human body such as the head, the mouth, and the foot was used to call the directions and the space of the Sukhothai city. This metaphor of the human body system to a city is related to the concepts and the teachings of the Buddha in the Sutta Pitaka. Additionally, the description of the scriptures had further explained that the city where Buddha relics are regarded as the most important

symbol represents nirvana. Buddhism's ultimate goal showing that the need for liberation has been significant in the Sukhothai culture inscription.

Keywords: Sukhothai Ancient City; Inscription; Cultural ecology; Sutta Pitaka

1. ความเป็นมาของปัญหา

ศิลาจารึกถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ขั้นต้นที่สำคัญในการศึกษาวัฒนธรรมสุโขทัย จารึกสุโขทัยที่ค้นพบจนถึงปัจจุบันสามารถกำหนดอายุการสร้างขึ้นได้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 21 โดยเนื้อหาจารึกส่วนใหญ่สัมพันธ์กับกิจการบุญของพุทธศาสนาเถรวาทเมืองสุโขทัย พุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญกับพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์ขั้นต้นที่บันทึกคำสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้าและได้ส่งอิทธิพลต่อวิถีวัฒนธรรมตลอดจนองค์ประกอบเมืองดังปรากฏกล่าวในเนื้อหาจารึกสุโขทัยหลายหลัก ที่ผ่านมามีการใช้ศิลาจารึกมุ่งประโยชน์เพื่อกำหนดอายุและลำดับพัฒนาการสถาปัตยกรรมและผังเมืองสุโขทัยเป็นหลัก ส่วนการวิจัยเมืองสุโขทัยในศิลาจารึกเพื่อวิเคราะห์ระบบแนวคิดองค์ประกอบเมืองเปรียบเทียบกับพระไตรปิฎกยังไม่ปรากฏมีมาก่อน

สุโขทัยเป็นชื่อเมืองที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึก และยังคงร่องรอยเป็นเมืองโบราณซึ่งปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยตั้งอยู่ในเขตตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย การศึกษาศิลาจารึกและชุดค้นทางโบราณคดีเมืองสุโขทัยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2496 ทำให้สามารถแบ่งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดีเมืองสุโขทัยได้สามระยะคือ ระยะที่หนึ่ง สมัยก่อนนครสุโขทัยอยู่ในช่วงเวลาก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ปรากฏอิทธิพลวัฒนธรรมเขมรที่ขยายตัวพร้อมกับการค้าและอำนาจทางการเมือง ลักษณะทางผังเมืองสุโขทัยรูปเรขาคณิตที่มีระเบียบเคร่งครัดสามารถเทียบเคียงกายภาพได้กับเมืองพระนครหลวงในวัฒนธรรมเขมรรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งสถาปนาขึ้นก่อนสุโขทัยเล็กน้อยภายใต้คติทางพุทธศาสนา มหายาน ระยะที่สอง สมัยนครสุโขทัยอยู่ในช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 19-20 เป็นช่วงที่สุโขทัยมีความรุ่งเรืองภายใต้ราชวงศ์พระร่วงโดยเน้นนับถือพุทธศาสนาเถรวาทมีพ่อขุนรามคำแหงเป็นกษัตริย์ยิ่งใหญ่ที่สุดครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 1822-1841 ระยะที่สาม สมัยนครสุโขทัยภายใต้การปกครองของอาณาจักรอยุธยาเริ่มตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 [1] สุดท้ายเมืองโบราณสุโขทัยเริ่มโรยร้างผู้คนอาศัยในรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์และกลายเป็นซากเมืองโบราณในเวลาต่อมา

ที่ผ่านมามีการศึกษาเมืองสุโขทัยกลุ่มหลักมุ่งประเด็นที่การศึกษาเชิงกายภาพเกี่ยวกับการกำหนดอายุเวลา รูปแบบ ลำดับพัฒนาการและการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมและผังเมือง ส่วนการศึกษาลักษณะที่เรียกว่า นิเวศวัฒนธรรม คือการศึกษาถึงการปรับตัวให้กลมกลืนและสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมชุมชนผสานกับพื้นที่ธรรมชาติที่มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตลอดจนกำหนดแบบแผนทางสังคมชนบประเพณีและเศรษฐกิจ [2] สำหรับเมืองสุโขทัยระยะพุทธศตวรรษที่ 19-20 อันเป็นช่วงรุ่งเรืองนั้นยังไม่ปรากฏการวิจัยศึกษาจากศิลาจารึกอย่างเด่นชัด บทความวิจัยนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ สังเคราะห์แนวคิดเชิงระบบหรือแบบแผนความคิดที่ส่งผลต่อองค์ประกอบความเป็นนิเวศวัฒนธรรมเมืองสุโขทัยดังกล่าวจากหลักฐานศิลาจารึกให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์แนวคิดและองค์ประกอบระบบนิเวศวัฒนธรรมเมืองโบราณสุโขทัยช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 จากศิลาจารึกสุโขทัย
2. เพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์แนวคิดระบบนิเวศวัฒนธรรมเมืองโบราณสุโขทัยช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 กับพระสุตตันตปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง
3. เพื่อจำลองแผนภาพสังเคราะห์องค์ประกอบระบบนิเวศวัฒนธรรมเมืองโบราณสุโขทัยช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานิเวศวัฒนธรรมเมืองโบราณสุโขทัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร (Documentary Research) สำคัญสองส่วน ได้แก่ เอกสารทางประวัติศาสตร์ขั้นต้นวัฒนธรรมสุโขทัยคือศิลาจารึกและพระสุตตันตปิฎก โดยมีการดำเนินขั้นตอนดังนี้

1. เอกสารทางประวัติศาสตร์ชั้นต้นวัฒนธรรมสุโขทัย จารึกที่คัดเลือกนำมาวิจัยคัดกรองจากจารึกจำนวน 112 หลัก/ชิ้นในหนังสือประชุมจารึกภาคที่ 8 โดยใช้เกณฑ์เนื้อหาของจารึกซึ่งมีกรอบสาระสำคัญ 3 ประเด็นคือ 1) มีเนื้อหากล่าวถึงหรือเกี่ยวข้องกับเมืองสุโขทัย 2) แสดงถึงองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมหรือเมืองในระบบนิเวศวัฒนธรรมเมืองสุโขทัยที่เนื่องในพุทธศาสนา 3) สามารถกำหนดกรอบอายุเวลาการสร้างศิลาจารึกได้ ซึ่งนำมาสู่การกำหนดเลือกศิลาจารึกจำนวน 4 หลักได้แก่ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ศิลาจารึกวัดศรีชุม ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย หลักที่ 1 และศิลาจารึกนครชุม

2. พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค อาสิวิสวรรค กิงสุกสูตร และอรรถกถาจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงถือเป็นเอกสารชั้นต้นในการศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้า

3. ขึ้นการวิเคราะห์ วิเคราะห์จำแนกองค์ประกอบนิเวศวัฒนธรรมจากศิลาจารึก 4 หลัก วิเคราะห์พระสุตตันตปิฎกในประเด็นกล่าวถึงการอุปมาเมืองเปรียบกับร่างกายมนุษย์

4. สังเคราะห์แนวคิด ด้วยการอภิปรายพร้อมแสดงแผนภาพการอุปมาเมืองเปรียบกับร่างกายมนุษย์กับระบบองค์ประกอบนิเวศวัฒนธรรมเมืองสุโขทัย

4. ผลการวิจัย

4.1 ศิลาจารึกสุโขทัย: หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชั้นต้นที่ใช้ในงานวิจัย

การศึกษาวัฒนธรรมสุโขทัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าความสำคัญและได้รับการยอมรับจากนักประวัติศาสตร์คือศิลาจารึก จวบจนปัจจุบันมีการค้นพบรวบรวมศิลาจารึกและจารึกรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่สมบูรณ์หรือแตกหักเป็นชิ้น ตลอดจนมีการศึกษา ถอดความ แปลความหมาย และรวบรวมพิมพ์เผยแพร่สมบูรณ์ที่สุดในหนังสือประชุมจารึกภาคที่ 8 [3] ซึ่งจารึกสุโขทัยที่พบสามารถกำหนดอายุได้ว่าส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 21 โดยมีเนื้อหาของจารึกมุ่งกล่าวถึงกิจกรรมบุญเนื่องในพุทธศาสนาเป็นแกนหลัก ศิลาจารึกทั้ง 4 หลักมีรายละเอียดและเนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับเมืองสุโขทัย ได้แก่

1. ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง จารึกขึ้นราว พ.ศ.1835 [4] ด้วยอักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพบศิลาจารึกหลักนี้บริเวณเนินปราสาทกลางเมืองโบราณสุโขทัย เป็นศิลาจารึกที่มีเนื้อความกล่าวถึงเมืองสุโขทัยโดยละเอียดมากที่สุด จึงอาจถือได้ว่ามีความสำคัญต่อการศึกษาความเป็นเมืองสุโขทัยในอดีตช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นลำดับต้น ข้อความจากจารึกกล่าวรายละเอียดถึงเมืองสุโขทัยปรากฏเรื่องกระจายทั้งสี่ด้านของศิลาจารึก อาทิ เมืองสุโขทัยมีตึบริบูรณ์รอบได้สามพันสี่ร้อยวา มีสี่ปากประตูหลวง กลางเมืองมีตระพังน้ำ พ่อขุนรามคำแหงทรงปลูกต้นตาลและทำแผ่นศิลาให้ชื่อว่า “มนังศิลา” ตั้งไว้กลางระหว่างหมู่ต้นตาล มีพระพุทธรูป พระอัฐารส ผู้คนที่อาศัยในเมืองล้วนศรัทธาพุทธศาสนา ด้านทิศใต้ของเมืองมีพระขลุ่ยพิทยดาสถิตในภูเขาใหญ่ มีการฝังบรรจุพระศรีรัตนธาตุที่ขุดได้ในเมืองศรีขุขันธ์ [3]

2. จารึกวัดศรีชุม จารึกด้วยอักษรไทยสุโขทัย ประมาณ พ.ศ.1914 หลักจารึกถูกพบในอุโมงค์มณฑปวัดศรีชุม เนื้อหากล่าวถึงเมืองสุโขทัยปรากฏบนด้านที่สองระบุถึงพระมหาเถรศรีศรัทธาราชาจุฬามณีปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุ การแสดงปาฏิหาริย์ของพระธาตุทั้งในเมืองสุโขทัยและศรีลังกา ความศรัทธาในกิจกรรมบุญของพระมหาเถรศรีศรัทธาราชาจุฬามณีคือมุ่งค้นหาพระศรีรัตนมหาธาตุต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซ่อมสร้างเจดีย์ พระพุทธรูปเพื่อสั่งสมทำกุศลปรารถนาได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ตลอดจนต้องการให้เมืองสุโขทัยเป็นเมืองแห่งธรรมหรือ “ธรรมपुरา” ตั้งเมืองโบราณในศรีลังกาและอินเดียซึ่งในจารึกเรียกว่าลังกาวิปและชมพูทวีป [3]

3. ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย หลักที่ 1 พ.ศ.1904 จารึกด้วยตัวอักษรไทยโบราณ ภาษาไทย พบที่วัดใหม่ (ปราสาททอง) อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยสันนิษฐานว่าถูกเคลื่อนย้ายมาจากวัดป่ามะม่วงสุโขทัยเนื่องจากมีขนาดลักษณะและเนื้อหาใกล้เคียงกับศิลาที่จารึกวัดป่ามะม่วง อักษรเขมร ซึ่งพบบริเวณเนินปราสาทเมืองเก่าสุโขทัย เนื้อหากล่าวถึงพระธรรมราชาที่ 1 หรือเป็นที่รู้จักในนามพระยาสิทธิ ได้ขึ้นครองราชย์ในเมืองสุโขทัยแทนปู่แทนพ่อ (ปู่ของพระยาสิทธิคือพ่อขุนรามคำแหง) เป็นผู้ทรงศึกษาพระไตรปิฎก ใน พ.ศ.1904 พระองค์ทรงอัญเชิญพระมหาสามีสังฆราชผู้รอบรู้พระไตรปิฎกจากนครพิน ประเทศพม่า มาประทับที่วัดป่ามะม่วงนอกเมืองสุโขทัยทางทิศตะวันตกและเป็นพระอุปัชฌาย์ให้พระองค์ พระยาสิทธิทรงสร้างพระพุทธรูปสำริดไว้กลางเมืองสุโขทัยด้านทิศตะวันออกของพระศรีรัตนมหาธาตุ พระองค์ทรงผนวชโดยปรารถนาผลบุญส่งให้เป็นพระพุทธเจ้าเพื่อพระองค์สามารถนำสัตว์ทั้งปวงข้ามสังสารวัฏแห่งทุกขนี้ [3]

4. ศิลจาริกนครชุม จากเนื้อความจารึกสันนิษฐานได้ว่าจารึกขึ้น พ.ศ.1900 โดยพระยาสิทธิหลักจารึกนี้เดิมคงอยู่ริมแม่น้ำปิงฝั่งตะวันตกใกล้เคียงกับวัดพระบรมธาตุจังหวัดกำแพงเพชร เนื้อหากล่าวถึงพระยาสิทธิประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุในเมืองนครชุม ปลุกพระศรีมหาโพธิ์ที่นำมาจากศรีลังกาไว้ด้านหลังพระศรีรัตนมหาธาตุ การประดิษฐานรอยพระพุทธบาทซึ่งพิมพ์จำลองจากเขาสุมนภูของศรีลังกาไว้ตามยอดเขาเมืองต่าง ๆ ในอาณาเขตของพระองค์ ซึ่งรวมถึงเมืองสุโขทัยและให้ชื่อว่าเขาสุมนภูเช่นเดียวกับที่ศรีลังกา เนื้อหาของจารึกนครชุมนี้มีความเกี่ยวเนื่องกับกลุ่มจารึกหลักอื่นซึ่งถูกสร้างขึ้นในรัชกาลพระยาสิทธิอีกหลายหลักซึ่งมีกล่าวไว้ในเนื้อความว่ามีจารึกอีกในเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย บางพาน บนเขานางทอง และบนเขาที่ปากพระบาง [3]

ศิลปจารึกทั้ง 4 หลักกำหนดช่วงเวลาการสร้างได้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 ซึ่งอยู่ภายใต้ราชวงศ์พระร่วงและพุทธศาสนาเถรวาทได้เข้ามามีบทบาทสูงต่อวิถีวัฒนธรรมสุโขทัย

4.2 พุทธศาสนาและพระไตรปิฎกในวัฒนธรรมสุโขทัย

พระไตรปิฎก คือคัมภีร์ที่รวบรวมประมวลคำสอนพระธรรมวินัยซึ่งเป็นสาระหรือหลักการใหญ่ของพุทธศาสนา [5] จัดแบ่งเป็น 3 หมวดได้แก่ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก ระยะเวลาพุทธศตวรรษที่ 19 ในศิลปจารึกพ่อขุนรามคำแหง กล่าวถึงการอาราธนาพระมหาเถรสังฆราชรอบรู้พระไตรปิฎกจากเมืองนครศรีธรรมราชมาประดิษฐานที่วัดอรัญญิกนอกกำแพงเมืองสุโขทัยทางทิศตะวันตก พ่อขุนรามคำแหงคงได้ศึกษารอบรู้พระไตรปิฎกจากพระมหาเถรดังปรากฏพระจริยาวัตรที่ทรงให้สวดสอนธรรมและชี้ข้างชื่อ รุจาศรี ออกนอกเมืองไปกราบพระฝ่ายอรัญญิกอยู่เสมอ ต่อมาในปลายพุทธศตวรรษที่ 19 รัชกาลพระยาสิทธิทรงเลื่อมใสพุทธศาสนาถึงขั้นถึงทางค้อย่างสูงจึงมีศรัทธาทรงออกผนวช มีการอาราธนาพระสวามีสังฆราชาผู้ทรงศีลและรู้พระไตรปิฎกจากลังกามาประทับยังเมืองสุโขทัย สาระธรรมจากพระไตรปิฎกและการเป็นผู้ดำรงอยู่ในธรรมของผู้ปกครองปรากฏบันทึกไว้ในศิลปจารึกสุโขทัยหลายหลัก อาทิ จารึกนครชุม มีเนื้อหากล่าวสรรเสริญพระยาสิทธิว่าเป็นธรรมิกราชา ในเนื้อความจารึกยังกล่าวถึงพระไตรปิฎกธรรมเทศนา อาทิ มหาชาติ ชาดก ชื่อคัมภีร์อภิธรรม คัมภีร์ปฏิฐานที่จะอันตรธานหายในวันสิ้นสุดพุทธกาล 5,000 ปี ศิลปจารึกคาถาหัวใจพระสูตร พุทธศตวรรษที่ 20 จารึกด้วยภาษาบาลี แสดงตัวอย่างของพระพุทธรูปชื่อหมวดหรือนิกายในพระสุตตันตปิฎก ศิลปจารึกพระอภิธรรม พุทธศตวรรษที่ 20 อักษรขอมสุโขทัย มีเนื้อหากล่าวนำบทพระธรรมสังคณีและพระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์ซึ่งเป็นคำสอนชั้นสูงละเอียดลึกซึ้งจากพระไตรปิฎกมาจารึก เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎกในวัฒนธรรมสุโขทัยที่ถูกบันทึกเป็นหลักฐานเด่นชัด นอกเหนือจากหลักฐานด้านศิลปจารึกแล้วพระยาสิทธิได้แสดงถึงความรอบรู้ด้านพุทธศาสนาโดยทรงรวบรวมข้อความจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์พิเศษต่าง ๆ จำนวนมากมาเรียบเรียงขึ้นเป็นวรรณคดีโลกศาสตร์ที่เรียกว่า ไตรภูมิพระร่วง [6]

4.3 การเรียกองค์ประกอบเมืองสุโขทัยอุปมากับร่างกาย

ศิลปจารึกสุโขทัยได้ปรากฏเนื้อหากล่าวการใช้คำเรียกชื่อองค์ประกอบเมืองสุโขทัยโดยเปรียบกับอวัยวะของร่างกายมนุษย์ ในศิลปจารึกที่นำมาวิจัยจำนวน 2 หลักดังรายละเอียด (อักษรหนาเน้นโดยผู้วิจัย) ได้แก่

- 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง มีการเรียกชื่อองค์ประกอบเปรียบกับร่างกายมนุษย์กระจายอยู่ในเนื้อหาจารึกทั้งสิ้น 4 ด้าน คือ
ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 32 “...ในปากประตูมีกะดิ่งอันฉิ่งแว่นไว้หั้น ไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้อง
ข้องใจ ....ไปลั่นกะดิ่งอันท่านแว่นไว้...” ปากประตู หมายถึง ทางเข้า-ออกประตู
ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 18 “...เมื่อจักเข้ามาเวียงเรียงกันแต่ไธญิกพูนเท้าหัวลาน...” เท้าหัวลาน คือ มาถึงส่วนต้นของลานที่ว่าง
ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 23 “...เมืองสุโขทัยนี้ มีสี่ปากประตูหลวง...” ทั้งสี่ประตูใหญ่เป็นทางเข้า-ออกของขอบเขตกำแพงเมืองที่
จารึกเรียกว่า “ตรีบูร” ซึ่งหมายถึงกำแพงสามชั้น มีความยาวกำแพงโดยรอบได้สามพันสี่ร้อยวา
ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 1 “...เบื้องตีนนอนสุโขทัยนี้มีตลาดปสาน มีพระอนจนะ มีตลาด มีป่าหมากพร้าว...” ในจารึกเบื้องตีนนอน
หมายถึงทิศเหนือ
ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 4 “...เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีกุฎิพิหารปูครอยู่...” ในจารึกเบื้องหัวนอนหมายถึงทิศใต้
ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 19-20 “...เบื้องหัวนอน รอดคนที่ พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ...”
ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 24 “...เบื้องตีนนอน รอดเมืองแพร่ เมืองม่าน ...” [3]

2 จารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย หลักที่ 1 พระยาสิทธิได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ในเมืองสุโขทัยเหล่าผู้ปกครองเมืองแต่ละทิศต่างมาร่วมงานพิธีอภิเษกโดยระบูกล่าวถึงแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตกคู่กับองค์ประกอบร่างกายมนุษย์คือศีรษะและเท้า ดังเนื้อความว่า

“ ผูกเป็นท้าวเป็นพระยาเบื้องตะวันออก-ตะวันตก ห้วนอนตึนนอน...มายัถยัญญอภิเชกให้เป็นท้าวเป็นพระยา” [3] ห้วนอนตึนนอน ในจารึกหมายถึงแกนทิศเหนือ-ใต้ เช่นเดียวกับที่ปรากฏใช้ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง

นอกจากจารึกสองหลักข้างต้นศิลาจารึกวัดศรีชุมได้มีการเรียกชื่อแนวแกนทิศเหนือ - ใต้ของเมืองเซียงแทนด้วยองค์ประกอบร่างกายมนุษย์คือ เบื้องห้วนอน เบื้องตึนนอนเช่นกัน ภายใต้วัฒนธรรมทางพุทธศาสนาเถรวาทการอุปมาร่างกายมนุษย์เปรียบกับองค์ประกอบเมืองมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและสันนิษฐานว่าส่งอิทธิพลต่อการเรียกองค์ประกอบเมืองตามที่ปรากฏในศิลาจารึกข้างต้นตลอดจนสิ่งประกอบรวมเป็นระบบนิเวศวัฒนธรรมของเมืองสุโขทัยอีกด้วย

4.4 กายนคร: การอุปมาเมืองตุจร่างกายเพื่ออุปมัยในสาระธรรม

เนื้อหาสาระแห่งธรรมชั้นสูงทางพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปเข้าถึงได้ยาก พระพุทธเจ้าจึงใช้การอุปมาอุปมัยในสาระธรรมเปรียบเทียบกับสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก หนึ่งหมวดในสามหมวดของพระไตรปิฎกอันเป็นที่รวบรวมพุทธพจน์เกี่ยวกับเทศนาธรรมซึ่งประกอบด้วยกรกล่าวถึง บุคคล สถานที่ หรือเหตุการณ์เพื่อนำมาสื่อถึงแก่นสาระธรรม

การอุปมาเมืองเปรียบร่างกายมนุษย์หรือ กายนคร ปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค อาสิวิสววรรค กิงสกสูตร โดยเนื้อหาสำคัญสรุปได้คือ พระพุทธเจ้าได้ยกองค์ประกอบต่าง ๆ ของเมืองเปรียบได้ดั่งระบบร่างกายมนุษย์แต่ละส่วนและเปรียบเทียบนำสู่การสื่อสาระแห่งธรรมแต่ละเรื่อง ซึ่งทั้งหมดจะแสดงถึงความเชื่อมโยงในเชิงระบบธรรมที่ส่งผลต่อเนื่องในแต่ละข้อธรรมนำไปสู่นิพพานดังรายละเอียด ได้แก่ เมืองมีกำแพงและประตู 6 ประตูหมายถึงอายตนะภายใน 6 ประการ นายเฝ้าประตูเมืองหมายถึง สติ เจ้าเมืองประทับอยู่กลางนครหมายถึง วิญญาณ ทางแพร่งสามแยกกลางเมืองหมายถึง มหาภูตรูป 4 คือ ปรฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ราชทูตผู้นำพระราชสาส์นตามความเป็นจริงจากเส้นทางเดินทั้ง 8 ทิศหมายถึงสมณะและวิปสนา พระราชสาส์นตามความเป็นจริงที่ราชทูตผู้นำนั้นเดินทางตามเส้นทางทั้ง 8 ทิศนำมามอบให้เจ้าเมืองหมายถึง นิพพาน [7]

ข้อธรรมอันกระชับในพระสูตรต้นตปิฎกข้างต้นได้มีอรรถกถาจารย์รุ่นต่อมาเขียนอธิบายให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น ดังแสดงขยายความว่า นคร คือ นิพพาน เปรียบเสมือนมหานครที่มั่งคั่งมีประตู 6 ประตูหมายถึงอายตนะภายใน 6 ประการคือสื่อเชื่อมต่อประกอบอยู่ในตัวคนได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจซึ่งเป็นที่เดินทางออกของวิญญาณเพื่อเชื่อมต่ออายตนะภายนอก 6 ประการ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ อายตนะภายในต้องมีสติไว้คอยควบคุมเฝ้าระวัง พระเจ้าจักรพรรดิผู้ประกอบด้วยรัตนะ 7 ประการผู้ส่งราชทูตผู้นำเดินทางตามเส้นทางทั้ง 8 ทิศเปรียบคือพระพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยโพชฌงค์รัตนะ 7 ประการ เส้นทางเดินทั้ง 8 ทิศที่ราชทูตผู้นำในแต่ละทิศนำพระราชสาส์นตามความเป็นจริงหมายถึงมรรค 8 คือหนทางสู่ความดับทุกข์ เป็นหนึ่งในอริยสัจสี่ [7] นครอุปมาคือนิพพาน ยังได้ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค นครสูตรอีกด้วย โดยพระพุทธเจ้ากล่าวว่าพระองค์ได้พบหนทางเก่าที่พระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ เคยเสด็จพระดำเนินคือมรรค 8 อันนำไปสู่นครโบราณซึ่งสมบูรณ์ด้วยสวนดอกไม้ ป่าไม้ สระโบกขรณี เชิงเนินที่คนสมัยก่อนเคยอยู่อาศัยและพระองค์ได้ดำเนินตามเส้นทางนั้นจนบรรลุถึงนคร [8]

4.5 องค์ประกอบนิเวศวัฒนธรรมเมืองสุโขทัยในศิลาจารึก

นอกเหนือจากชื่อเรียกองค์ประกอบเมืองสุโขทัยที่สัมพันธ์กับแนวคิดที่ว่านครคือร่างกายอันเป็นอุปมาของสาระธรรมแล้ว สิ่งประกอบรวมในการผูกโยงให้เป็นระบบนิเวศวัฒนธรรมเมืองสุโขทัยสามารถวิเคราะห์จากศิลาจารึกทั้ง 4 หลักที่ใช้วิจัย คือ

1. พระบรมสารีริกธาตุ เป็นอัฐิพระพุทธเจ้าที่ยังคงเหลือจากการถวายพระเพลิงพระพุทธรูป ณ เมืองกุสินารา มีการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น 8 ส่วนแยกย้ายไปประดิษฐานตามเมืองต่าง ๆ ต่อมารัชกาลของพระเจ้าอโศกได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ในสถูปจำนวนมากแผ่ขยายทั่วอินเดีย ในศรีลังกามีการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่สำคัญ อาทิ มหิยัคคะเจดีย์ พุทธศาสนิกชนนับถือพระบรมสารีริกธาตุเป็นวัตถุแทนสรณะองค์พระพุทธเจ้าสำคัญสูงสุดและได้ปรากฏถึงการให้ความสำคัญยิ่งในวัฒนธรรมสุโขทัยโดยมีการเรียกพระบรมสารีริกธาตุว่า พระศรีรัตนมหาธาตุ พระศรีรัตนธาตุ พระมหาธาตุหรือพระธาตุแตกต่างกันไปดังเนื้อหาในจารึกทั้ง 4 หลักที่ใช้วิจัย โดยเฉพาะจารึกวัดศรีชุมมีเนื้อหาข้อมูลกล่าวถึงพระศรีรัตนมหาธาตุในสุโขทัย ศรีสังขาลย์ ลงกาทวีปไว้มาก แสดงให้เห็นถึงความสำคัญต่อเนื่องของพระบรมสารีริกธาตุในสุโขทัยอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงพุทธศตวรรษที่ 20 จารึกยังกล่าวถึงวันสิ้นสุดกาลของพุทธศาสนา 5,000 ปีว่าสิ่งสุดท้ายที่จะสิ้นสุดคือพระบรมสารีริกธาตุ

2. รอยพระพุทธรูป ความเชื่อเรื่องรอยเท้าที่ประทับลงบนโลกในวัฒนธรรมอินเดียมีมาก่อนการเกิดขึ้นของพุทธศาสนา โดยความหมายแสดงถึงการปรากฏอยู่เป็นนิรันดรของเทพเจ้าและปุชนียบุคคล ตลอดจนเป็นเครื่องหมายแห่งชัยชนะบ่งถึงความมีอำนาจเหนือสถานที่รวมถึงบุคคลในสถานที่นั้น ๆ [9] ซึ่งต่อมาในพุทธศาสนาได้สร้างรอยพระพุทธรูปและใช้ในความหมายเทียบเคียงกัน ในศรีลังกาภูเขาสมณภูฏแต่เดิมมีความสำคัญต่อชนพื้นเมืองมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาลโดยเชื่อกันว่าเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตของวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับและเมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่มาได้กลายเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาโดยมีรอยพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ ศิลปินกรชุม ระบุถึงการประดิษฐานรอยพระพุทธรูปซึ่งพิมพ์จำลองจากเขาสมณภูฏของศรีลังกาไว้บนภูเขาทางทิศตะวันตกเมืองสุโขทัยและให้ชื่อว่าเขาสมณภูฏเช่นเดียวกับที่ศรีลังกา แสดงถึงการสร้างให้เป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ทางพุทธศาสนาของสุโขทัยซึ่งแต่เดิมเคยเป็นภูเขาที่สถิตพระขงูผีเพชดาผู้ปกป้องรักษาเมืองรวมถึงเป็นภูเขาแหล่งต้นน้ำ [10] ที่ในจารึกพ่อขุนรามคำแหงเรียกว่าน้ำโคกไหลมารวมที่สรีดงค์คือคั่นเขื่อนควบคูนน้ำ

3. พระศรีมหาโพธิ์ ต้นโพธิ์ทางพุทธศาสนาคือต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันได้ใช้ประทับและตรัสรู้ ภายหลังจากปรินิพพานยังคงมีผู้ศรัทธากราบไหว้พระศรีมหาโพธิ์อย่างต่อเนื่อง รัชกาลพระเจ้าอโศกได้มีการนำเมล็ดและกิ่งพันธุ์พระศรีมหาโพธิ์ไปปลูกในประเทศต่าง ๆ พร้อมกับการเผยแผ่พุทธศาสนารวมถึงศรีลังกา [11] ในศิลาจารึกวัดศรีชุม พระมหาเถรศรีศรีธาดา ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ได้จากศรีลังกาเป็นส่วนหนึ่งของการสังสมบุญ จาริกนครชุม ระบุถึงพระยาลิไททรงนำพระศรีมหาโพธิ์จาก ศรีลังกามาปลูกไว้ด้านหลังพระมหาธาตุซึ่งผู้มากราบไหว้นั้นเสมือนดังได้กราบไหว้องค์พระพุทธเจ้า และกล่าวแสดงถึงความสำคัญของพระศรีมหาโพธิ์ว่าในวันสุดท้ายของปีที่ 5,000 คือวันสิ้นอายุพุทธศาสนานั้นพระบรมสารีริกธาตุทั้งหลายจากที่ต่าง ๆ จะไปรวมที่พระศรีมหาโพธิ์บนเกาะลังกานั้นพระบรมสารีริกธาตุจะลุกไหม้ทั้งหมดและเป็นการสิ้นสุดพุทธศาสนา

4. ธรรมราชาหรือจักรพรรดิราช คือการมีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองโดยธรรม วัฒนธรรมสุโขทัยได้ปรากฏทั้งในพระราชจริยวัตรและพระนามที่ใช้ตั้งปรากฏในจารึกคือ พระธรรมราชา (กษัตริย์สุโขทัยมีการใช้พระนามนี้ปรากฏรวม 4 รัชกาล) ตลอดจนการปกครองด้วยทศพิธราชธรรม ศิลปินกรชุม ได้แสดงถึงความเป็นมหานครที่มั่งคั่งของสุโขทัย อาทิ ความเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าที่เหล่าพ่อค้าจูงวัวไปค้าขี่ม้าไปขายโดยเจ้าเมืองไม่เก็บภาษี มีความอุดมสมบูรณ์ของข้าวในนา ปลาในน้ำ ลูกบ้านลูกเมืองอาศัยอยู่เป็นสุขและตั้งอยู่ในพื้นฐานศีลธรรม พ่อขุนรามคำแหงทรงปลูกต้นตาลและทำแผ่นศิลาให้ชื่อว่า “มั่งคิลลา” ตั้งไว้กลางระหว่างหมู่ต้นตาลเพื่อให้ปู่ครูพระมหาเถรขึ้นนั่งสวดเทศนาธรรมในวันขึ้น 8 ค่ำวันเพ็ญและวันแรม 8 ค่ำ [3] ส่วนวันทั่วไปพ่อขุนรามคำแหงจะขึ้นประทับนั่งพระแท่นมั่งคิลลาเพื่อให้เหล่าลูกขุนผู้ปกครองบ้านเมืองมาเข้าเฝ้าหาหรือราชการ แผ่นพระแท่นมั่งคิลลาจึงเสมือนเป็นสัญลักษณ์สถานะแทนการเป็นใหญ่ทางโลกและทางธรรม ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่คือจักรพรรดิราชนั้นในจารึกทั้ง 4 หลักแสดงให้เห็นว่าต้องเป็นนักรบที่เข้มแข็ง ปกป้องเมืองหรือนครอันมีกำแพง ประตู่ เเชิงเทินเป็นขอบเขตมั่นคง ปกครองดินแดนที่กว้างขวางออกไปทั้ง 4 ทิศ 8 ทิศควบคู่กับการขยายธรรม

ตารางที่ 1 แสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบระบบนิเวศวัฒนธรรมเมืองสุโขทัยที่ปรากฏในจารึกทั้ง 4 หลัก

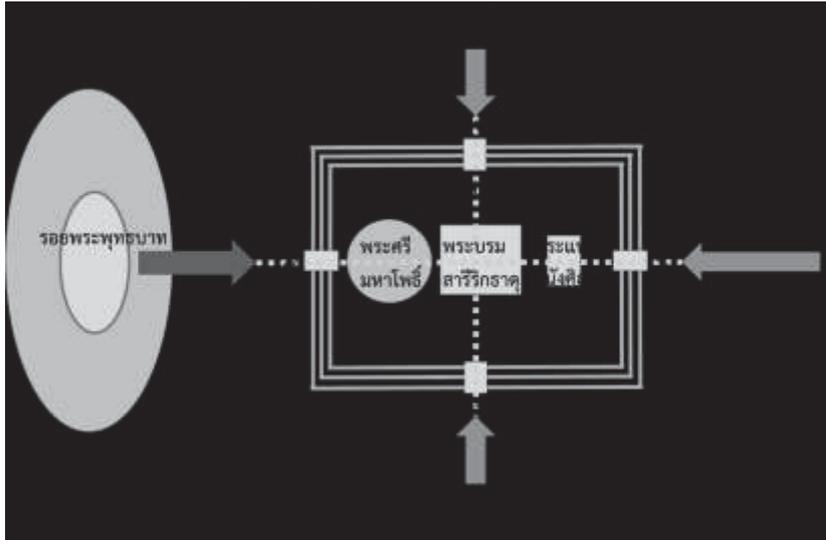
ศิลาจารึก	กายนคร	พระบรม สารีริกธาตุ	รอยพระ พุทธรูป	พระศรี มหาโพธิ์	ธรรมราชาหรือ จักรพรรดิราช
ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง	●	●			●
ศิลาจารึกวัดศรีชุม		●			●
ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง	●	●		●	●
ศิลาจารึกนครชุม		●	●	●	●

สัญลักษณ์: ● หมายถึงการปรากฏขององค์ประกอบในเนื้อหาศิลาจารึก

โดยสรุปจากการวิเคราะห์ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการอุปมาธรรมกับกายมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎกและองค์ประกอบ เมืองสุโขทัยจากศิลาจารึกได้แก่ การใช้คำเรียกองค์ประกอบเมืองแทนด้วยอวัยวะร่างกายคือ เรียกแนวแกนทิศใต้ - ทิศเหนือของ เมืองว่าหัวนอน-ตีนนอน กำแพงเมืองมีปากประตูทางเข้า พร้อมกับองค์ประกอบระบบนิเวศ พระบรมสารีริกธาตุ รอยพระพุทธรูป พระศรีมหาโพธิ์ และธรรมราชาหรือจักรพรรดิราช ซึ่งองค์ประกอบทั้งหมดสามารถนำไปสู่การสังเคราะห์อภิปรายผลต่อไป

5. อภิปรายผล

แบบแผนความคิดเมืองอุปมาตั้งกายนครและองค์ประกอบหลักทั้ง 4 ของนิเวศวัฒนธรรมสุโขทัยซึ่งวิเคราะห์ไว้ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงสถานะความเป็นเมืองอันสมบูรณ์ทางโลกผ่านบทบาทของผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ในฐานะจักรพรรดิราชา ควบคู่กับสถานะความเป็นเมืองที่สมบูรณ์ทางธรรมของพุทธศาสนา ทั้งนี้สามารถสังเคราะห์ความหมายเชื่อมโยงองค์ประกอบรวมเป็นระบบนิเวศวัฒนธรรมเมืองสุโขทัยได้คือ ธรรมชาติที่ตั้งเมืองทางทิศตะวันตกยาวสู่ทิศใต้มีภูเขาศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตผีเทพยดาผู้ปกป้องรักษาเมืองเป็นภูเขาแหล่งต้นน้ำ ซึ่งหากเจ้าเมืองสุโขทัยไหว้ดีพลีถุจะทำให้อยู่เย็นยังยืนแต่หากไม่ไหว้พลีจะล่มหาย สุโขทัยมีตรีบูรเป็นกำแพงอุปมาตั้งขอบเขตร่างกายมีแนวแกนวางตำแหน่งศิระะทางทิศใต้ เท้าทางทิศเหนือ มีสี่ป่าประตูใหญ่ กายนครนี้มีชีวิต มีความเกิด-ดับ เจ้าเมืองจึงต้องปกครองบำรุงเลี้ยงกายนครและลูกบ้านลูกเมืองให้อุดมสมบูรณ์ยั่งยืน

รูปที่ 1 แผนภาพแสดงการสังเคราะห์นิเวศวัฒนธรรมเมืองสุโขทัยจากศิลาจารึกอุปมาตั้ง “กายนคร”

เมื่อพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามามีบทบาทโดยศรัทธา เจ้าเมืองสุโขทัยได้อุปถัมภ์สรรคสร้างสิ่งแวดล้อมของเมืองหรือกายนครนี้ด้วยพุทธสถาปัตยกรรมเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนนำจุดหมายสูงสุดทางพุทธศาสนาคือการมุ่งสู่นิพพานผสานคู่กับบทบาทของผู้ปกครองโดยธรรมที่ยิ่งใหญ่ในลักษณะ “จักรพรรดิราชา-พระพุทธเจ้า” ที่สามารถยกระดับจิตวิญญาณและข้ามพ้นการเวียนว่ายเกิด-ดับทางโลกได้ตั้งนัยยะการใช้สอยของพระแท่นมิ่งศิลา การเสด็จมาประทับขององค์พระพุทธเจ้าแสดงผ่านการประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทบนภูเขาศักดิ์สิทธิ์คู่กับที่สถิตผีเทพยดาร์ักษาเมือง อุปมาของการตรัสรู้เป็นดั่งองค์พระพุทธเจ้าและเข้าสู่นิพพานปรากฏสัญลักษณ์ผ่านองค์ประกอบของต้นพระศรีมหาโพธิ์และพระบรมสารีริกธาตุ การสั่งสมบุญและปรารถนาเป็น “พระพุทธเจ้าในอนาคต” ของเจ้าเมืองสุโขทัยนั้นมีจุดหมายเพื่อทรงนำเหล่าคนและฝูงสัตว์โลกข้ามการเวียนว่ายในสังสารวัฏเฉกเช่นเดียวกับพระองค์ ระบบนิเวศวัฒนธรรมเมืองสุโขทัยจึงมีนัยเป็นดั่งกายนครแห่งธรรมและนครนิพพาน

การวิจัยระบบนิเวศวัฒนธรรมเมืองสุโขทัยนี้เป็นการใช้หลักฐานจากศิลาจารึกสุโขทัยซึ่งมีข้อจำกัดในการใช้หลักฐานหลายประการ อาทิ เนื้อหาจารึกมุ่งกล่าวเกี่ยวเนื่องกับศาสนาและความเชื่อ ผู้สร้างจารึกส่วนใหญ่เป็นชนชั้นนำ ตลอดจนกายภาพและเนื้อความบนศิลาจารึกที่มักมีความชำรุด ข้อความขาดหาย ผลจากการวิจัยในบทความนี้จึงสามารถอธิบายความเป็นเมืองสุโขทัยได้ชัดเจนเพียงบางประเด็นตามข้อจำกัดของหลักฐานที่นำมาใช้เท่านั้น

6. ข้อเสนอแนะ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาเมืองสุโขทัยผ่านหลักฐานศิลาจารึกซึ่งหากนำผลการศึกษาไปวิจัย วิเคราะห์ สังเคราะห์ ร่วมกับเมืองโบราณสุโขทัยเชิงกายภาพจากหลักฐานโบราณคดี ผังเมือง สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม อาทิ การวิเคราะห์ร่วมกับ คูน้ำ กำแพงเมือง วัดมหาธาตุ ที่เป็นซากโบราณสถานยังคงสภาพเหลืออยู่จะสามารถขยายมิติองค์ความรู้ด้านสุโขทัยศึกษาให้ชัดเจนกว้างขวางยิ่งขึ้น ทั้งนี้อาจประยุกต์มิติองค์ความรู้ที่ได้จากวิจัยนี้เพื่อนำไปสู่การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายการวางแผนทางการอนุรักษ์และวางยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเรียนรู้ [12] เมืองโบราณสุโขทัยต่อไปในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง นิเวศวัฒนธรรมเมืองโบราณสุโขทัย หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์วันดี พิณจรัสสิน, Ph.D. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้วิจัยได้รับทุนอุดหนุนการศึกษาตาม โครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษา สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ปีการศึกษา 2554 ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณอย่างสูงมาในโอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- [1] Dhida Saraya. 2537. Rethinking the historical evolution of Sukhothai. *Muang boran journal*, 23(1), p.27-48.
- [2] Srisak Vallipodom and Walailuk Thongsiri. 2551. *Nagara Phrae From the Past to Present: Cultural Landscape, Faith and Local History*. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- [3] Jatuporn Sirisumphan and Others. 2548. *Inscription Collection Volume 8 Sukhothai Inscriptions*. Bangkok: Amarin.
- [4] Prasert Na Nagara. 2547. *The Interpretation of Sukhothai Inscriptions*. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat.
- [5] Phra Prom Khunaporn (Prayuth Puytto). 2553. *Tripitaka: Buddhist must khown*. Bangkok: Chanpen.
- [6] Niyada Lausoonthorn. 2538. *Study of Sources of Triphum Praruang*. Bangkok: Mae Khamphang.
- [7] 2500. *Tripitaka Book 18, Sutta Pitaka Book 10, Samyutta-nikya, Salayatana vagga*. Pra Nakorn: Karn Sasana.
- [8] 2500. *Tripitaka Book 16, Sutta Pitaka Book 18, Samyutta-nikya, Nitana vagga*. Pra Nakorn: Karn Sasana.
- [9] Nantana Chutiwong. 2533. *Roi Phra Phuthabath: Study on Buddhist foot prints in Thailand and other countries*. Bangkok: Muang boran.
- [10] Anake Srihamard and Pattamaporn Chaoprecha. 2536. *Irrigation works of Sukhothai*. Bangkok: Fine Arts Department.
- [11] Chanvit Kasetsiri (Ed.). 2546. *Bodhi: As the Tree of Knowledge from Jambudvipa to Suvannabhumi*. Bangkok: The Foundation For The Promotion of Socisl Science and Humanities Textbooks Project.
- [12] Surasak KangKhao and Chaturong Louhapensang. 2560. MASTER PLAN DEVELOPMENT ON CREATIVE TOURISM STRATEGY FOR SPECIALIZED MONUMENTAL AREA OF HISTORICAL DISTRICTS – SUKHOTHAI, SI SATCHANALAI, AND KAMPHAENGPET. *Journal of Industrial Education*, 16(1), p.50-57.